Cercetări Istorice (serie nouă), XXXII, IAŞI, 2013, p. 11-31

UNELE COMENTARII CU PRIVIRE LA SCEPTRELE PREISTORICE FIGURATIVE RECENT PUBLICATE

Nicolae URSULESCU[1]

Sceptrele figurative cu trăsături zoomorfe stilizate, răspândite pe vaste spaţii din estul şi sud-estul Europei în perioada finală a chalcolithicului, au fost considerate în mod unanim semne de prestigiu ale unor personaje importante pe plan social, militar sau religios, fiindu-le consacrate numeroase studii şi sinteze[2]. Aceste lucrări au prezentat

[1] Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi.

[2] D. Berciu, *Asupra problemei aşa-numitelor sceptre de piatră din R.P.R.*, în *SCIV*, V, 1954, 3-4, p. 537-548; Vl. Dumitrescu, *Câteva precizări cu privire la sceptrele în formă de capete de cal din R.P.R. şi din U.R.S.S.*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 925-936; A. Dodd-Opriţescu, I. Mitrea, *Le sceptre de pierre de Mogoşeşti – Siret, dép. de Iaşi, Roumanie. Probèmes d'origine et de datation*, în *TD*, 4, 1983, p. 5-11 (varianta română în *Carpica*, XV, 1983, p. 71-95); B. Govedarica, E. Kaiser, *Die äneolithischen abstrakten und zoomorphen Steinzepter Südost- und Osteuropas*, în *EurAntiq*, 2, 1996, p. 59-103; F. Burtănescu, S. Ţurcanu, *Un nou sceptru eneolitic descoperit în Moldova*, în *TD*, XVIII, 1997, p. 75-95; B. Govedarica, *Zepterträger – Herrscher der Steppen. Die frühen Ockergräber des älteren Neolithikums im Karpaten-Balkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost- und Osteuropas*, în colecţia „Heidelberger Akademie des Wissenschaften Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung des Vorgeschichte des Balkans. Monographien", Bd. VI, Mainz, 2004; N. Harţuche, *Sceptrele din piatră zoomorfe – interpretare şi cronologie*, în *Pontica*, 37-38/2004-2005, p. 71-97; A. Frînculeasa, P. Mirea, *Asupra unei reprezentări zoomorfe descoperită în tell-ul Gumelniţa de la Ciolăneştii din Deal, jud. Teleorman*, în C. Croitoru (ed.), *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători*, III, Galaţi, 2007, p. 37-46; V. A. Dergacev, *O skipetrakh, o lošadiakh, o vojne. Etjudy v zaščitu migracionnoj koncepcii M. Gimbutas*, Sankt-Peterburg, 2007; S. Enea, *Symboles énéolitiques du pouvoire et du statut social. Sur les sceptres en pierre*, în *Codrul Cosminului*, S. N., 14 (24), 2008, p. 3-19; F. Gogâltan,

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

repertoriile descoperirilor de sceptre şi au tratat amănunţit diverse aspecte tipologice, funcţionale şi simbolice ale acestei categorii de artefacte, astfel că nu mai este cazul să revenim aici asupra acestor probleme. Dar, în ultimii ani au mai fost publicate câteva sceptre preistorice[3], care ridică probleme noi privind repertoriul tipologic şi interpretarea acestor piese. În cele ce urmează ne vom referi îndeosebi la trei asemenea piese şi la semnificaţia lor.

1. **Ciolăneştii din Deal** (com. Ciolăneşti, jud. Teleorman). În săpăturile întreprinse în anii 1964-1966 în tell-ul „Măgura Ţui" din această localitate a fost descoperită o aşezare din faza Gumelniţa A_2[4]. În campania din 1966 a fost găsit un sceptru zoomorf stilizat (H = 10,5 cm; L = 9 cm; lăţime maximă = 3 cm), modelat dintr-un corn de cerb, care a rămas în depozitul Muzeului Judeţean Teleorman din Alexandria, fiind publicat de curând[5]. Deşi partea superioară a obiectului aminteşte de aspectul sceptrelor zoomorfe de piatră[6], totuşi piesa se deosebeşte de acestea, mai ales prin două elemente de noutate:

a. este făcută dintr-un alt material decât piatra;

b. are un alt sistem de fixare în mâner, anume printr-o tijă verticală, aflată la partea inferioară a piesei. Rupturile care se văd pe această tijă au fost făcute probabil intenţionat, pentru a facilita introducerea piesei în mâner (Fig. 1).

Piesele de piatră cunoscute până acum aveau o formă aparent ovoidală, fixându-se în mâner prin partea posterioară (spinul), cu ajutorul

A. Ignat, *Transilvania şi spaţiul nord-pontic. Primele contacte (cca 4500-3500 a. Chr.)*, în *Tyragetia*, S. N., V (XX), 2011, 1, p. 7-38.

[3] Avem în vedere numai sceptrele figurative (cu semnificaţie exclusiv simbolică), nu şi buzduganele cruciforme de tip Mariupol, care pot fi atât simboluri de putere, cât şi arme: B. Govedarica, *Die kreuzförmigen Steinkeulen in der frühen Kupferzeit Südost- und Osteuropas*, în N. Tasić, C. Grozdanov (eds.), *Homage to Milutin Garašanin,* Belgrade, 2006, p. 415-431; B. P. Niculică, *Sceptres cruciformes en pierre de l'énéolithique découverts sur le territoire de la Moldavie*, în V. Cotiugă, F.-A. Tencariu, G. Bodi (eds.), *Itinera in praehistoria. Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu*, Iaşi, 2007, p. 179-192.

[4] M. Petrescu-Dîmboviţa, S. Sanie, *Sondajul din tell-ul gumelniţean de la Ciolăneştii din Deal*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 41-53.

[5] A. Frînculeasa, P. Mirea, *op. cit.*

[6] *Ibidem*, p. 45, pl. 2.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

unei proeminențe (cepul), fie în poziție verticală, fie, mai curând, orizontală[7].

2. **Geangoeşti** (com. Dragomireşti, jud. Dâmbovița). Sceptrul perforat, cu gaură pentru mâner, păstrat în colecția Muzeului din Târgovişte, provine dintr-o săpătură efectuată în 1970 în aşezarea de tip tell din punctul „La Hulă", care conținea niveluri de locuire aparținând fazelor Gumelnița A_2 şi B_1[8]. Piesa este fragmentară; s-a păstrat doar partea din față, până în dreptul orificiului. Dimensiuni: L (păstrată) = 6,4 cm; l = 4,2 cm; grosimea = 2,8 cm; D orificiului = 1,5 cm; greutate = 83 gr[9].

Autoarea studiului consideră că pe sceptrul de la Geangoeşti (Fig. 2) a fost reprezentat în mod realist, în basorelief şi cu ajutorul unor incizii, un cap de om, cu o diademă/coroană pe frunte[10]. Trăsăturile faciale par să susțină această determinare, care, astfel, ar fi singura de acest fel între sceptrele cunoscute până în prezent.

Nu excludem însă posibilitatea de a fi vorba de o reprezentare antropozoomorfă, având în vedere unele trăsături asemănătoare cu imaginile modelate pe patru fragmente ceramice din aşezarea fazei Cucuteni A de la Ruginoasa[11]. Pe unul dintre aceste fragmente[12] masca facială de tip uman se asocia clar cu coarne (Fig. 3/2). Merită subliniat în mod deosebit faptul că, dacă nu ar fi apărut acest nou fragment cu asocierea clară a trăsăturilor umane şi zoomorfe, vechile fragmente din săpătura efectuată în perioada interbelică (Fig. 3/1) ar fi continuat să fie considerate doar măşti faciale antropomorfe[13]. Dar, pentru noul tip de reprezentare s-a propus denumirea de „taur celest", care sugerează unirea zeității cu

[7] B. Govedarica, E. Kaiser, *op. cit.*, p. 80-81, Abb. 9-10; V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 210-211, ris. 68-69.

[8] A. Ilie, *Un sceptre anthropomorphe de la collection d'archéologie du Complexe Nationale et Musée « la Cour princière » de Târgovişte*, în *Dacia*, N. S., LVI, 2012, p. 33.

[9] *Ibidem*, p. 36.

[10] *Ibidem*, p. 35, fig. 2.

[11] H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa*, în *Dacia*, III-IV/1927-1929, 1933, p. 73-74, fig. 16/2-3; 25/1-2; V. Chirica, M.-C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest*, Iaşi, 2008, p. 123-125, 134-135, fig. 66-68.

[12] V. Chirica, M.-C. Văleanu, *op. cit.*, fig. 66/1; 67.

[13] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, p. 217, fig. 233; Idem, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti, 1979, fig. 172.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

simbolul masculin al taurului[14]. De altfel, această temă a fost sesizată chiar pe un vas (Fig. 4) din aşezarea Gumelniţa de la Geangoeşti[15]. În ceea ce priveşte sceptrul de la Geangoeşti (Fig. 2), considerăm că cele două proeminenţe ovale, situate de o parte şi alta a frunţii[16] ar putea fi interpretate drept coarne. În acest caz, doar proeminenţa rotundă din mijlocul frunţii poate fi un ornament al diademei. Linia incizată curbată din partea de jos a feţei nu pare a indica gura[17], având în vedere lungimea ei prea mare (merge dintr-o parte în alta a feţei), ci, mai degrabă, bărbia, de sub care porneşte barba. Cele două proeminenţe, situate de o parte şi alta a bărbiei indică probabil urechile.

Sceptrul de la Geangoeşti se încadrează într-o categorie aparte a sceptrelor perforate, care nu mai aveau nevoie de elemente suplimentare (cepuri) pentru fixarea în mâner. În momentul de faţă se cunosc cel puţin 11 asemenea piese din spaţiul cuprins între Volga şi Dunărea de Jos[18].

Cu toate că există o mare diversitate în privinţa detaliilor de reprezentare[19], totuşi, la cele mai multe dintre sceptrele perforate se

[14] V. Chirica, M.-C. Văleanu, *op. cit.*, p. 123-148.

[15] A. Ilie, F. Dumitru, *Un vase énéolithique zoomorfe de la collection du Complexe National Muséal Curtea Domnească Târgovişte*, în *Annales d'Université Valahia Târgovişte*, section d'Archéologie et d'Histoire, X/I, 2008, p. 43, fig. 1d.

[16] A. Ilie, *op. cit.*, p. 35, fig. 2.

[17] *Ibidem*, p. 35. De altfel, gura nu este indicată nici pe reprezentarea facială de pe fragmentul ceramic de la Ruginoasa (fig. 3/1) care păstrează partea inferioară a feţei (H. Dumitrescu, *op.cit.*, p. 70, fig. 16/2; 25/1; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, 1974, p. 217, fig. 233).

[18] A. Ilie, *op.cit.*, p. 38-43, fig. 4-6. Faţă de lista dată de autoarea citată (*Ibidem*, p. 39), V. A. Dergacev (*op. cit.*, p. 156, ris. 48) mai citează de pe teritoriul României exemplarele descoperite întâmplător de la Butimanu, jud. Dâmboviţa (C. Boroneanţ, V. Boroneanţ, *Consideraţii asupra topoarelor „sceptre" din piatră, epoca bronzului, pe baza descoperirilor de la Butimanu*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, IV, 1992, p. 91-96) şi Bocşa-Colţan, jud. Caraş-Severin (C. Müller, *Sceptrul de piatră de la Colţani-Bocşa*, în *Apulum*, V, 1964, p. 541-546), care au fost atribuite ipotetic (pe baza descoperirilor din zonă) culturii Tei (Bronz mijlociu), respectiv culturii Coţofeni (Bronz vechi).

[19] A. Ilie, *op. cit.*, p. 39. Vezi şi ciocanul-sceptru de la Cornăţel (com. Buzoeşti, jud. Argeş), cu o reprezentare figurativă aparte (D. Măndescu, T. Cioflan, R. Maschio, *Noi aspecte ale eneoliticului târziu în zona Argeşului*, în *Argessis. Studii şi comunicări*, Istorie 9, 2000, p. 19-24), care a provocat deja discuţii în literatura de specialitate, în ceea ce priveşte

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

remarcă asemănarea frapantă a formei arcuite a părții lor anterioare cu cea a sceptrelor considerate „realiste”. Deşi unii cercetători au inclus în categoria sceptrelor de piatră doar piesele fără gaură pentru mâner[20], considerăm că această delimitare nu a ținut totuşi cont de existența acestei asemănări. De aceea, împărtăşim mai curând cealaltă opinie[21], conform căreia şi sceptrele perforate trebuie incluse în aceeaşi categorie a pieselor „realiste”, deoarece partea anterioară (sceptrul propriu-zis) are acelaşi aspect şi doar maniera de prindere în coadă este diferită.

De asemenea, socotim că este improprie denumirea de „topoare”[22] sau „topoare-sceptre”[23] pentru această categorie de artefacte, deoarece ele nu au tăiş şi, deci, nici rol funcțional de tăiere, chiar dacă au perforarea identică cu cea a topoarelor propriu-zise. Mai apropiată de realitate ni se pare denumirea de „sceptre-ciocan”[24] sau cea de „sceptre perforate”.

3. **Popricani** (jud. Iaşi). Sceptrul de piatră de la Popricani a fost găsit întâmplător pe coasta înaltă din partea de nord a localității[25]. Lipsa contextului arheologic limitează posibilitățile de datare, putându-se apela doar la tipologie. Piesa prezintă realist capul unei păsări cu cioc lung şi gros, din ordinul *Anseriforme*, probabil o gâscă sau o rață (Fig. 5/1). A fost lucrată dintr-o placă de gresie cuarțoasă, destul de moale, ceea ce a permis schițarea, prin incizare şi scobire, a unor detalii anatomice. Dimensiuni: L maximă = 12,9 cm; H maximă (cu partea de prindere la mâner) = 7,3 cm, dar se reduce treptat spre capătul ciocului (2,0 cm); grosimea maximă = 1,7 cm. Zona mânerului (gâtul păsării) a fost acoperită cu liniuțe fin incizate, dispuse în rețea (Fig. 5/2B), care pare a indica penajul. Pe partea dreaptă, acest decor a fost şters aproape în totalitate, probabil pentru a se realiza o

---

descifrarea simbolului stilizat (A. Frînculeasa, P. Mirea, *op. cit.*, p. 38-39; V. Dergacev, *op. cit.*, p. 156-157).

[20] B. Govedarica, E. Kaiser, *op. cit.*, p. 66.

[21] V. N. Danilenko, *Eneolit Ukrainy. Etnoistoričeskoe issledovanie*, Kiev, 1974, p. 104-106, ris. 69/2-3.

[22] B. Govedarica, E. Kaiser, *op. cit.*, p. 66.

[23] V. Dergacev, *op. cit.*, p. 157, ris. 48.

[24] D. Măndescu, T. Cioflan, R. Maschio, *op. cit.*, p. 19-24.

[25] N. Ursulescu, V. Cotiugă, *Un nou tip de sceptru de piatră în preistoria României*, în *CercIst*, S. N., XXX-XXXI/2011-2012, 2012, p. 16-38.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

subțiere a bazei, în vederea introducerii într-un mâner. Doar colțul din față a păstrat grosimea inițială a plăcii, sub forma unei proeminențe (cep de prindere), în scopul unei mai bune fixări în coadă (Fig. 5/2A).

Piesa, prin aspectul ei general şi prin modul de realizare, este un unicat în cadrul sceptrelor de piatră. Dacă sceptrul stilizat în formă de pasăre reprezintă într-adevăr o gâscă, atunci se ridică interesante probleme în legătură cu motivația alegerii acesteia. Gâsca era apreciată pentru simțurile sale foarte ascuțite (vezi episodul salvării Capitoliului la atacul nocturn al galilor), deci, în credințele mai multor popoare ea a devenit un simbol al vigilenței[26], putând să aibă şi un rol apotropaic pentru cel care purta un însemn al acestei păsări (aşa cum era sceptrul), dar şi pentru comunitatea din care făcea parte acest important personaj. Această valoare apotropaică se putea accentua şi prin faptul că păsările acvatice erau asociate cu divinitatea solară, care, printre altele, simboliza şi nemurirea[27]. În general, păsările aveau un rol important în credințele diferitelor popoare, considerându-se că ele asigurau legătura dintre Pământ şi Cer, inclusiv dintre oameni şi forțele uraniene[28].

Reprezentări avimorfe, realizate din alte materiale şi prin alte tehnici de lucru, se întâlnesc atât în cultura Cucuteni, cât şi în epoca bronzului sau în Hallstatt. Spre aceste perioade trimit şi siturile semnalate în zona descoperirii sceptrului de la Popricani[29].

În cultura Cucuteni, reprezentări de păsări acvatice apar pe vase, fie pictate în cadrul unor scene cu conținut simbolic[30], fie sub formă de

[26] M. Coman, *Mitologie populară românească*, II, Bucureşti, 1988, p. 12.

[27] G. Nițu, *Elemente mitologice în creația populară românească*, Bucureşti, 1988, p. 82.

[28] J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, 3 (P-Z), Bucureşti, 1995, p. 23; E. Comşa, *Figurinele şi alte piese de lut ars reprezentând păsări din epoca neolitică descoperite în Moldova*, în *CercIst* S. N., XVIII-XX/1999-2001, 2002, p. 102.

[29] V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iaşi*, vol. 2, Iaşi, 1985, p. 320-321, punctele 7, 8 şi 10.

[30] A. Nițu, *Reprezentarea păsării în decorul pictat al ceramicii cucuteniene din Moldova*, în *CercIst* S. N., VI, 1975, p. 45-54; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, 1979, p. 66-68, fig. 54-55; V. I. Markevici, *Pozdne tripol'skie plemena severnoj Moldavij*, Kišinev, 1981, p. 144-145, ris. 7/4, 24/1, 27/2, 57/10; D. Boghian, C. Mihai, *Le complexe de culte et le vase à*

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

protome plasate mai ales pe marginea castroanelor din faza A[31], dar există şi reprezentări de sine stătătoare, ca statuete[32], ceea ce denotă că păsărilor li se atribuia un anume rol ritual. Protoma unui vas din aşezarea Cucuteni A de la Mărgineni (jud. Bacău), redă, în mod realist, capul unei păsări de baltă[33], probabil o gâscă sălbatică.

În epoca bronzului şi în Hallstatt, forma sceptrelor de piatră se modifică substanţial: pe lângă măciuci şi buzdugane (cu forme asemănătoare celor din perioada eneolitică), apar îndeosebi sceptre cilindrice, uşor tronconice, cu cap în formă de ciupercă[34], semănând cu o coloană miniaturală sau cu un frecător (pilug) de mojar.

Totuşi, imaginile ornitomorfe (mai ales cele ale păsărilor acvatice) ocupă şi ele un loc important în epoca metalelor, mai ales în legătură cu cultul dominant al soarelui, exprimat atât în mod explicit (cercuri cu raze, vârtejuri spiralice ş.a.), cât şi prin simboluri. Astfel, imaginile stilizate ale păsărilor acvatice sunt prezente ca însoţitoare ale numeroaselor miniaturi de care sau luntri solare[35]. Aceste reprezentări sunt legate de credinţa că

---

décor ornithomorphe peint découverts à Buznea (dép. de Iaşi), în M. Petrescu-Dîmboviţa *et alii* (eds.), *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI I, Iaşi, 1987, p. 313-324.

[31] A. Niţu, *Teme plastice ornitomorfe şi zoomorfe pe ceramica cucuteniană din Moldova*, în *CercIst*, S. N., VII, 1976, p. 49-55.

[32] E. Comşa, *op. cit.*, p. 89-104.

[33] A. Niţu, *op. cit.*, 1976, p. 49-50, fig. 1; Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, 1979, p. 90, fig.184; E. Comşa, *op. cit.*, p. 92-93, fig. 2/6.

[34] N. Boroffka, E. Sava, *Zu den steinernen „Zeptern/Stössel-Zeptern", „Miniatursäulen" und „Phalli" der Bronzezeit Eurasiens*, în *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 30, 1998, p. 17-113; C.-E. Ursu, I. Mitrea, *Consideraţii asupra sceptrelor tronconice din piatră descoperite pe teritoriul României*, în *Suceava*, 26-28/1999-2001, 2001, p. 159-171; M. Irimia, *Sceptre de piatră inedite din judeţul Constanţa şi unele consideraţii privind legăturile zonei vest-pontice cu spaţiul egeean în bronzul târziu*, în *Pontica*, 41, 2008, p. 79-117; V. Diaconu, L.-E. Istina, *Un sceptru de piatră atribuit epocii bronzului provenit de la Măgura, judeţul Bacău*, în *Carpica*, XL, 2011, p. 53-62 (cu bibliografia actualizată).

[35] C. Pare, *From Dupljaja to Delphi: the ceremonial use of the wagon in later prehistory*, în *Antiquity*, 63, 1989, p. 80-100; Idem, *Wagons and wagon-graves of the Early Iron Age in Central Europe*, Oxford, 1992; N. Boroffka, *Bronzezeitliche Wagenmodelle im*

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Soarele se ridica dimineața din ape, călătorea pe bolta cerească într-un vehicul tras de păsări acvatice, întorcându-se seara în acelaşi mediu al apelor[36].

Este, deci, posibil ca reprezentările de păsări acvatice, însoțitoare ale soarelui, să fi fost utilizate şi ca sceptre, în calitate de simboluri solare, probabil de către personaje cu atribuții religioase în cadrul comunităților din epoca bronzului şi prima perioadă a epocii fierului. O asemenea interpretare s-ar putea susține prin existența unor piese (Fig. 6) oarecum asemănătoare cu cea de la Popricani, găsite în contexte religioase (temple) din Orientul Apropiat (Israel, Iordania, Palestina şi Liban) – toate din faza canaanită târzie (Bronz târziu III), datată aproximativ în secolele XIV-XIII î. Hr.[37], ceea ce corespunde cu perioada culturii Noua din România.

Din păcate, nici din această perioadă nu se cunosc, pe teritoriul României (sau în zonele învecinate), alte sceptre de piatră cu reprezentări ornitomorfe, care să poată servi ca analogie piesei de la Popricani. Există, însă, în Europa centrală, unele piese de bronz, de tipul celor din depozitul de la Guşterița (Fig. 7/1), jud. Sibiu[38], care reprezintă protome avimorfe (Fig. 7/2-8) cu un ştift pentru înfigere (Fig. 7/1-6)[39], sau cu tuburi de legătură (Fig. 7/7)[40], ori cu o gaură în corpul păsării pentru fixare (Fig. 7/8)[41].

Karpatenbecken, în M. Fansa, S. Burmeister (Hrsg.), *Rad und Wagen – Der Ursprung einer Inovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa*, Mainz am Rhein, 2004, p. 347-354.

[36] V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Bucureşti, 1989, p. 99, 548-549; R. Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, 1985, p. 367-384; I. Evseev, *Dicționar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara, 1994, p. 29, 68-69, 88-89, 130, 170.171; J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op.cit.*, vol. 1 (A-D), 1994, p. 248-251; vol. 2 (E-O), 1994, p. 98-99, 204-207; vol. 3 (P-Z), 1995, p. 23-27, 237-243.

[37] H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, Bd. IV (*Bronzezeit*), München, 1980, II. Teil, p. 745, 748-749, 751, 753, 755; III. Teil, pl. 126/B8; 130/A9; 132/13; 117/45, nr. 56; 120/A7; 153/10.

[38] M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, p. 96, pl. 160/1-2.

[39] H. Müller-Karpe, *op.cit.*, III. Teil, pl. 379/B4; 412/H; 420 /1-2; 421/K9.

[40] *Ibidem*, pl. 378/10; 420 /24.

[41] *Ibidem*, pl. 421/C1.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

O analogie interesantă pentru pasărea reprezentată pe sceptrul de la Popricani provine din mormântul nr. 5 al curganului nr. 3 din necropola tumulară săpată în anul 2006, lângă satul Rjabičev (raion Volgodonsk, reg. Rostov, Rusia) din zona Donului Inferior. Este vorba de un baston-sceptru de lemn[42], cu capătul în forma unui cap de pasăre cu cioc lung (9,5 cm) şi cu mânerul învelit într-o bandă de cupru (lată de 0,8 cm) (Fig. 8/3-4). Bastonul era depus (cu ciocul păsării spre sud) lângă femurul unui schelet de bărbat (45 de ani) chircit pe dreapta, cu capul la SSE şi cu picioarele îndoite[43]. Personajul înmormântat aici s-a bucurat de respectul comunităţii, care a înălţat special mantaua movilei (peste una anterioară) pentru mormântul său, înzestrându-l şi cu un inventar de prestigiu[44]. În afară de toiagul-sceptru, lângă decedat era depus încă un sceptru de piatră alungit (41 cm), sub formă de topor cu un capăt rotunjit (Fig. 8/1), precum şi un inel de os (Fig. 8/2)[45]. Autorii consideră că mormântul este de tradiţie Jamnaja târzie pentru zona Volga-Preurali şi că reprezintă cultul liderilor înaintaţi în vârstă, iar pasărea de pe sceptru ar putea fi legată de cultul indo-european al păsării-demiurg, creatoare a lumii[46].

În concluzie, piesa găsită la Popricani reprezintă un nou tip de sceptru preistoric de piatră. Necunoaşterea contextului arheologic al descoperirii nu ne permite deocamdată decât să formulăm ipoteze în legătură cu atribuirea cultural-cronologică a piesei. Datele indirecte sugerează fie o datare în eneoliticul dezvoltat sau final, fie la sfârşitul epocii bronzului – Hallstatt timpuriu. Doar apariţia unor noi sceptre avimorfe similare, cu context clar de descoperire va putea să ajute şi la datarea piesei de la Popricani[47].

*

[42] S. N. Korenevskij, S. E. Žerebilov, I. N. Parusimov, *Nakhodka kamennogo „žezla" na levoberež'e Nižnego Dona i tipy Evrazijskikh kamennykh steržnevidnykh skipetrov*, în *Arkheologija Vostočno-Evropejskoj stepi*, 6, Saratov, 2008, p. 208, ris. 2/3-4.

[43] *Ibidem*, p. 200-203, ris. 1/1-2.

[44] *Ibidem*, p. 200-201.

[45] *Ibidem*, p. 202-203, ris. 1/2; 2/1-2; 3/8.

[46] *Ibidem*, p. 205.

[47] N. Ursulescu, V. Cotiugă, *op. cit.*, p. 30.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Ultimele descoperiri de sceptre de pe teritoriul României aduc în atenție noi teme de reflecție cu privire la tipologia, originea şi semnificația acestei importante categorii de artefacte preistorice. Până acum, specialiştii au discutat mai mult despre clasificările tipologice, luându-se în calcul forma sceptrelor şi tipul de reprezentări schițate pe acestea.

În ceea ce priveşte tipologia, devine tot mai evident că apar mai multe criterii de clasificare decât cel tradițional, care a împărşit sceptrele figurative în realiste şi abstracte[48]. Astfel, dacă luăm în considerare modul de fixare a sceptrului în mâner, atunci constatăm existența a trei tipuri:

a. cel „clasic", cu prinderea prin partea dorsală („spinul"); este tipul cel mai des întâlnit, cu cele două variante de redare a imaginii (realistă şi abstractă);

b. cu perforare în partea centrală a piesei, unde se introduce mînerul, ca la Geangoeşti;

c. cu tijă verticală (ca la Ciolăneştii din Deal).

În timp ce primul tip lasă la vedere doar partea din față a sceptrului, celelalte două lasă liber întreg corpul piesei.

Mai puțin s-a subliniat faptul (extrem de important, în opinia noastră) că nu există, în materialul cunoscut până acum, două reprezentări absolut identice, ci doar asemănări de ordin formal. Nu este vorba, deci, de produse de serie, realizate în anumite centre, ci de piese obținute în comunități diverse, dar care se inspiră dintr-un ceremonial anume al puterii, cu semnificații sociale şi de cult, răspândit şi acceptat pe spații vaste, începând din perioada chalcolithică – moment din care există şi dovezi că a reuşit să se impună un nou tip de organizare socială, acela de *chiefdom*[49]. Acest ceremonial de purtare a sceptrelor conferea prestigiu şi o autoritate suplimentară persoanelor care dobândeau acest drept, ca urmare a recunoaşterii statutului lor din partea comunității căreia îi aparțineau. Sceptrul, ca simbol al puterii (spirituale, militare sau judiciare), trebuia să

[48] Considerăm că termenul de „sceptre abstracte" este mult mai potrivit decât cel de „sceptre schematizate", deoarece, la această categorie de sceptre nu s-a urmărit o schematizare a reprezentărilor considerate realiste, ci doar transpunerea materială a ideii abstracte de sceptru.

[49] E. R. Service, *Primitive Social Organization. An evolutionary perspective*, New York, 1962; J. Lichardus *et alii*, *La Protohistoire de l'Europe*, Paris, 1985, p. 504-505.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

primească astfel anumite particularități (prin formă sau prin grafică), legate de specificul respectivei comunități, prin care să se deosebească de piesele similare (dar nu identice) ale altor grupuri umane. Un asemenea mod de abordare a problemei sceptrelor ar explica, în opinia noastră, de ce aceste piese formează o categorie unitară de artefacte, dar cu deosebiri formale clare, uneori extrem de accentuate.

Credem că o paralelă care poate explica bine forma şi semnificația sceptrelor preistorice se găseşte în coroanele din perioada istorică. Toate coroanele sunt legate de ideea monarhică, dar fiecare are particularitățile sale, deosebind astfel un suveran (ca reprezentant al unui popor) de un altul.

De aceea, considerăm că este normală realitatea arheologică a găsirii unor forme diversificate de sceptre. Este mai puțin important să se încerce găsirea locului de origine al diferitelor categorii tipologice de sceptre, pentru că, în multe cazuri, acestea, prin simbolul pe care îl exprimă, sunt legate probabil de o anume comunitate şi zonă. Privind lucrurile în acest fel, există motive să credem că sceptrele au avut acelaşi destin istoric precum ceramica de tip C. Chiar dacă acest tip de ceramică a apărut inițial în mediul cultural al populațiilor predominant pastorale din stepele nord-pontice, totuşi, în scurt timp, prin deplasări spre vest ale unor comunități din lumea stepelor, ca şi prin influență culturală, ea a devenit, într-un timp istoric relativ scurt, una din categoriile ceramice autohtone în mediile culturale ale unor populații agricole, precum Cucuteni-Tripolie sau Gumelnița, diversificându-se, ca aspect, prin pastă, proces de realizare, forme şi chiar sistem ornamental[50].

Problema cea mai dificilă rămâne încercarea de descifrare a simbolului pe care fiecare sceptru îl poartă. Din acest punct de vedere, însă,

[50] A. Dodd-Oprițescu, *Considerații asupra ceramicii Cucuteni C*, în *SCIVA*, 31, 1980, 4, p. 547-556; Eadem, *Vecinii estici şi nord-estici ai triburilor Cucuteni-Tripolie*, în *SCIVA*, 34, 1983, 3, p. 222-234; Şt. Cucoş, *Ceramica de tip „C” din aria culturii Cucuteni*, în *MemAntiq*, IX-XI/1977-1979, 1985, p. 63-92; O. Cotoi, *Observații privitoare la tehnologia si materiile prime utilizate la prepararea pastei ceramicii Cucuteni C*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/I, 2007, p. 153-160; E. G. Starkova, *Keramika tipa Kukuteni C na tripol'skikh pamjatnikakh perioda BII-CI*, în *Rossijskaja Arkheologija*, 3, 2008, p. 16-25 ş.a.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

deocamdată nu se pot emite decât supoziţii şi ipoteze. Explicaţia cea mai plauzibilă ni se pare a fi aceea a unei reprezentări totemice, sub care, poate, se ascundea o divinitate importantă pentru comunitatea respectivă. Fireşte, pot fi avansate şi alte supoziţii, dar cert e doar faptul că acest simbol impunea membrilor comunităţii respect şi poate teamă – sentimente ce se transmiteau şi faţă de persoana îndrituită de a purta sceptrul.

Nu putem exclude nici posibilitatea ca unele sceptre, de o factură evident străină de mediul cultural în care au fost găsite, să fi intrat în posesia comunităţii locale, fie ca dar (primit din partea unui grup alogen, ajuns în acele locuri), fie ca trofeu de război, în urma prinderii/omorârii vreunui conducător al unui asemenea grup străin[51].

Problema sceptrelor preistorice rămâne încă un subiect deschis şi controversat, care va putea fi clarificat (măcar parţial) prin noi descoperiri, ca şi prin reevaluarea istorică şi interdisciplinară a celor deja existente.

QUELQUES COMMENTAIRES CONCERNANT LES SCEPTRES PRÉHISTORIQUES FIGURATIFS RÉCEMMENT PUBLIÉS
(Résumé)

On présente et analyse quelques sceptres préhistoriques (provenant de Ciolăneştii din Deal, Geangoeşti et Popricani), trouvés dans les zones extra carpatiques de la Roumanie (la Valachie et la Moldavie), qui ont apporté de nouvelles données sur les matières premières à partir desquelles ces pièces de prestige ont été obtenues, aussi bien que sur la typologie et la signification des représentations. C'est la conclusion de l'auteur que les classifications typologiques actuelles des sceptres puissent être élargies en fonction de ces nouvelles trouvailles, selon la matière première ou selon le système d'emmanchement aussi bien que selon l'image représentée (par exemple, des figures anthropozoomorphes ou des oiseaux aquatiques). On considère qu'il ne s'agit pas tant d'une circulation de ces sceptres sur des espaces très larges que surtout de l'idée symbolique représentée par ceux-ci. On a observé que les sceptres connus jusqu'au présent ont tous quelques particularités, par lesquelles ils diffèrent d'autres exemplaires semblables du point de vue typologique. Cette réalité pourrait être expliquée par la production locale des sceptres, qui reflétaient une caractéristique

[51] A se vedea numeroasele cazuri menţionate de etnologie ale unor trofee purtate de vânători/războinici şi care provin de la animalele răpuse sau duşmanii capturaţi/ucişi.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

de la communauté respective, d'où le personnage important avec le droit de porter ce symbole du pouvoir et de l'autorité provenait. On n'exclu non plus la possibilité en ce qui concerne quelques sceptres de représenter des dons ou des trophées de guerre.

Liste des illustrations:

Fig. 1. Ciolăneştii din Deal. Sceptre zoomorphe de corne de cerf (d'après Frînculeasa, Mircea 2007, 45).

Fig. 2. Geangoieşti. Sceptre perforé (d'après Ilie 2012, 34).

Fig. 3. Ruginoasa. Des fragments céramiques avec des représentations faciales (d'après V. Dumitrescu 1974, 217, 2: d'après Chirica, Văleanu 2008, 137-138).

Fig. 4. Geangoieşti. Vaisseau zoomorphe : fragments et reconstitution (d'après Ilie, Dumitru 2008, 160).

Fig. 5. Popricani. Sceptre avimorphe en pierre (d'après Ursulescu, Cotiugă 2012, 34).

Fig. 6. Têtes d'oiseaux du Proche-Orient pendant l'époque cananéenne tardive (Bz tardif III): 1 - Tell ed-Duweir/Lekis; 2 - Amman; 3 - Betsan; 4 - Kamid el-Loz; 5 - Megiddo (d'après Muller-Karpe 1980, III, Taf. 117/45; 120/B8; 153/10; 130/A9; 132/13).

Fig. 7. Représentations ornithomorphes de l'époque du bronze de l'Europe Centrale. 1. Guşteriţa (d'après Petrescu-Dîmboviţa 1977, pl. 160/1-2); 2. Nagydem; 3. Inn bei Toging; 4. Staudach; 5-6. Hart; 7. Zsujta; 8. Hader (d'après Muller-Karpe 1980, III, Taf.379/B4; 412/H; 421/K9; 420/1-2, 24; 378/10; 421/C1).

Fig. 8. Necropole tumulaire de Rjabicev. Inventaire du tombeau no. 5 du tumulus 3: 1 - sceptre en pierre; 2 - anneau en os; 3-4 - bâton-sceptre en bois, avec le bout sous la forme de tête d'oiseau (d'après Korenevkij, Zerebilov, Parusimov 2008, 208).

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

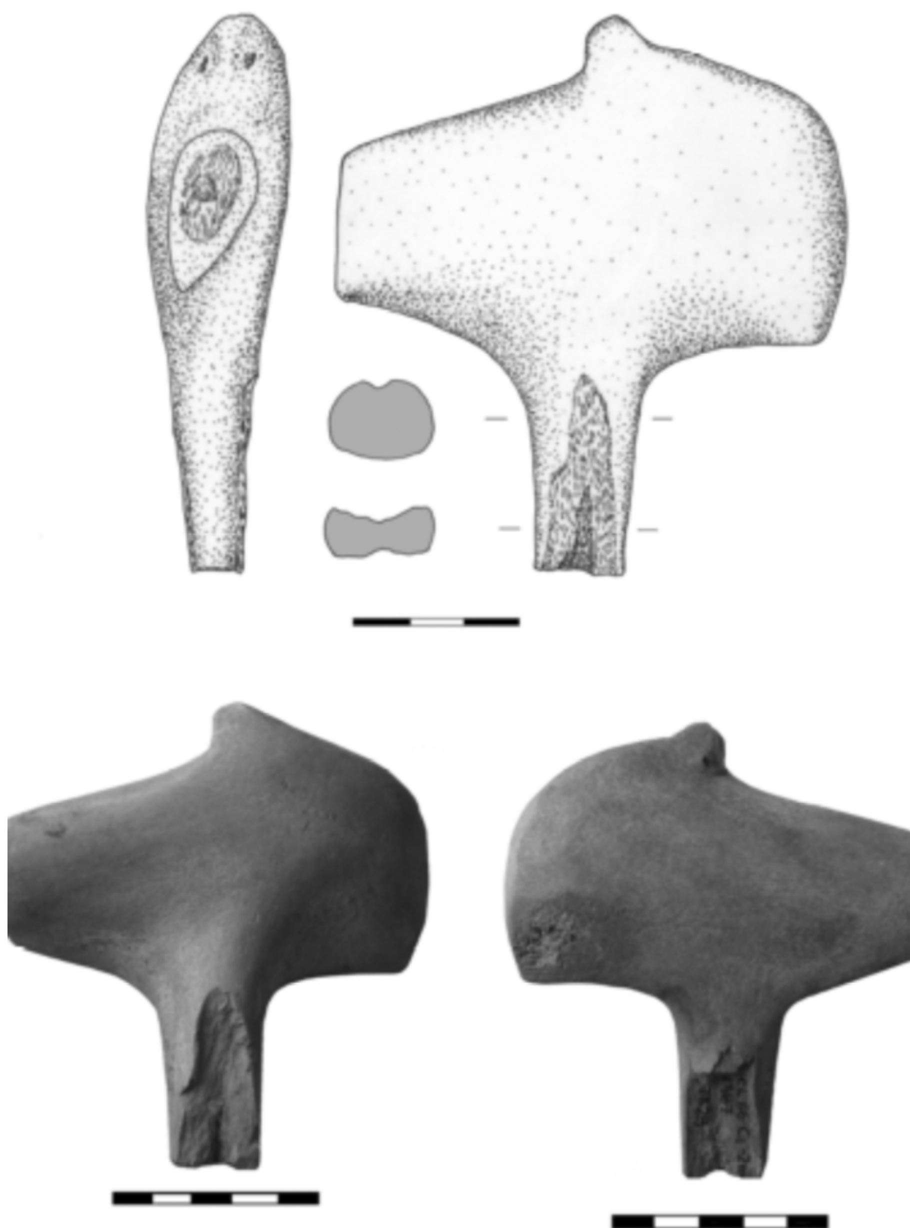

Fig. 1. Ciolăneştii din Deal. Sceptru zoomorf din corn de cerb (*apud* Frînculeasa, Mirea 2007, 45)

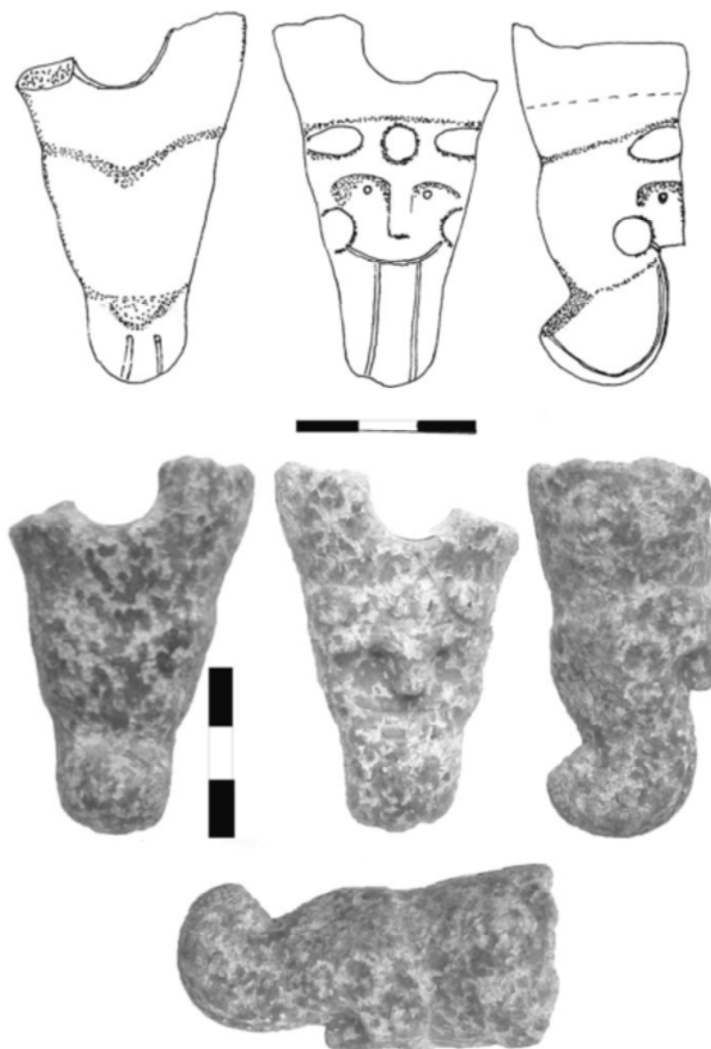

Fig. 2. Geangoeşti. Sceptru perforat (*apud* Ilie 2012, 34)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Fig. 3. Ruginoasa. Fragmente ceramice cu reprezentări faciale
(1: *apud* V. Dumitrescu 1974, 217; 2: *apud* Chirica, Văleanu 2008, 137-138)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

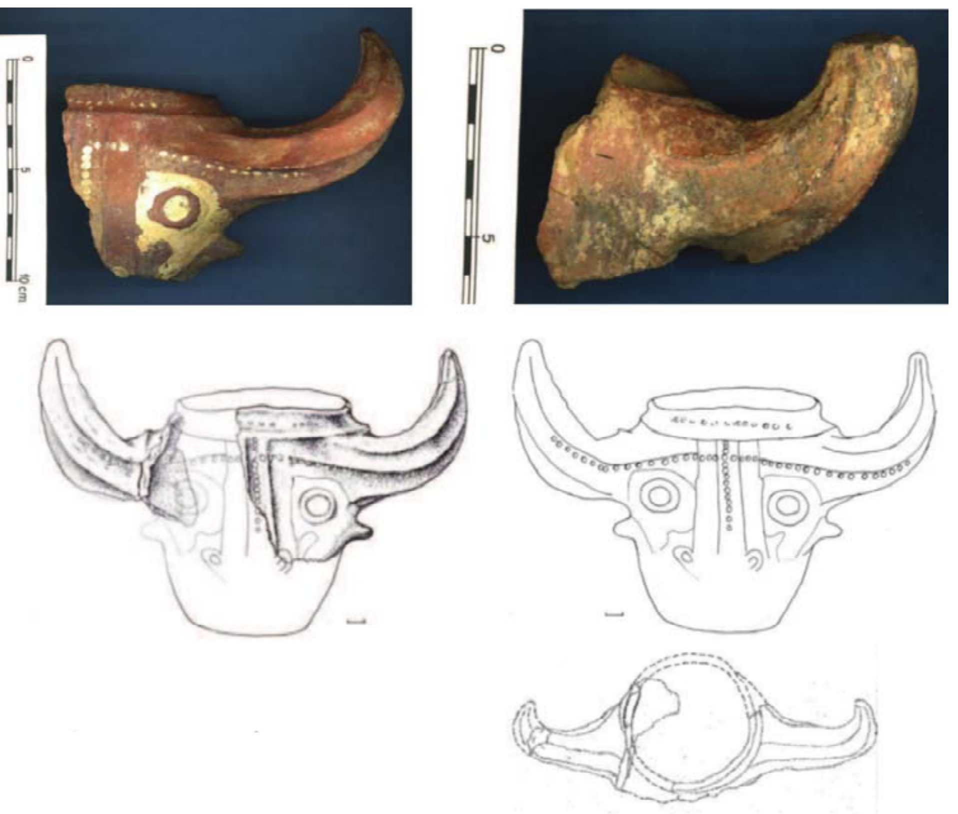

Fig. 4. Geangoeşti. Vas zoomorf: fragmente şi reconstitire (*apud* Ilie, Dumitru 2008, 160)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

1

2

Fig. 5. Popricani. Sceptru avimorf de piatră (*apud* Ursulescu, Cotiugă 2012, 34)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

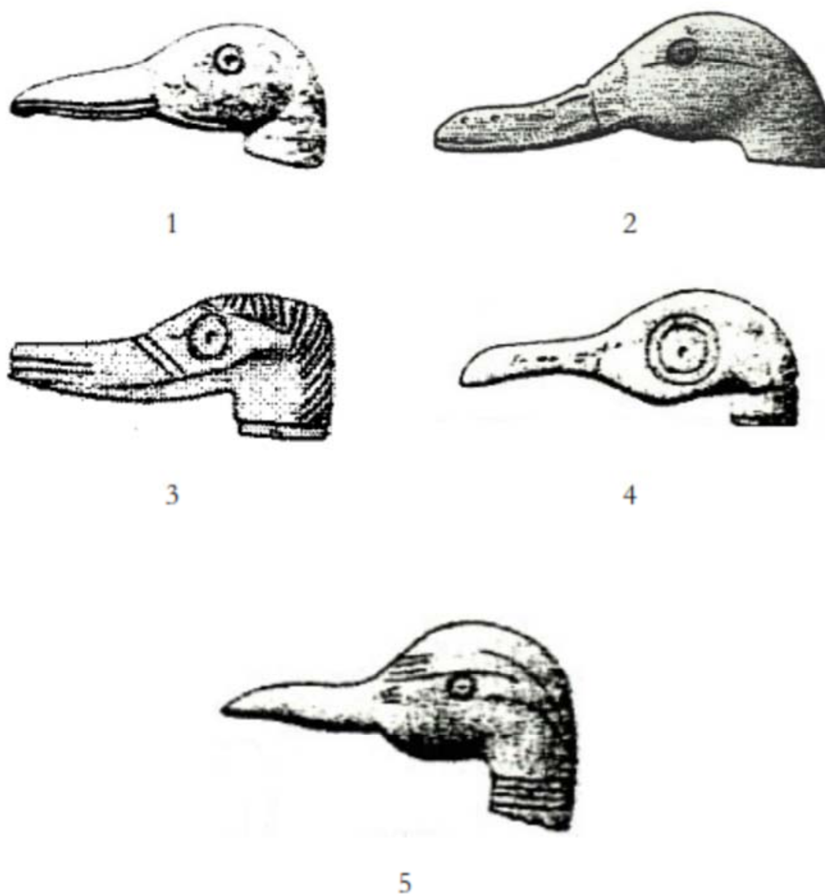

Fig. 6. Capete de păsări din Orientul Apropiat din faza canaanită târzie (Bz târziu III): 1 - Tell ed-Duweir/Lekiš ; 2 - Amman ; 3 - Betšan; 4 - Kamid el-Loz ; 5 - Megiddo (apud Müller-Karpe 1980, III, Taf. 117/45; 120/A7; 126/B8; 153/10; 130/A9; 132/13)

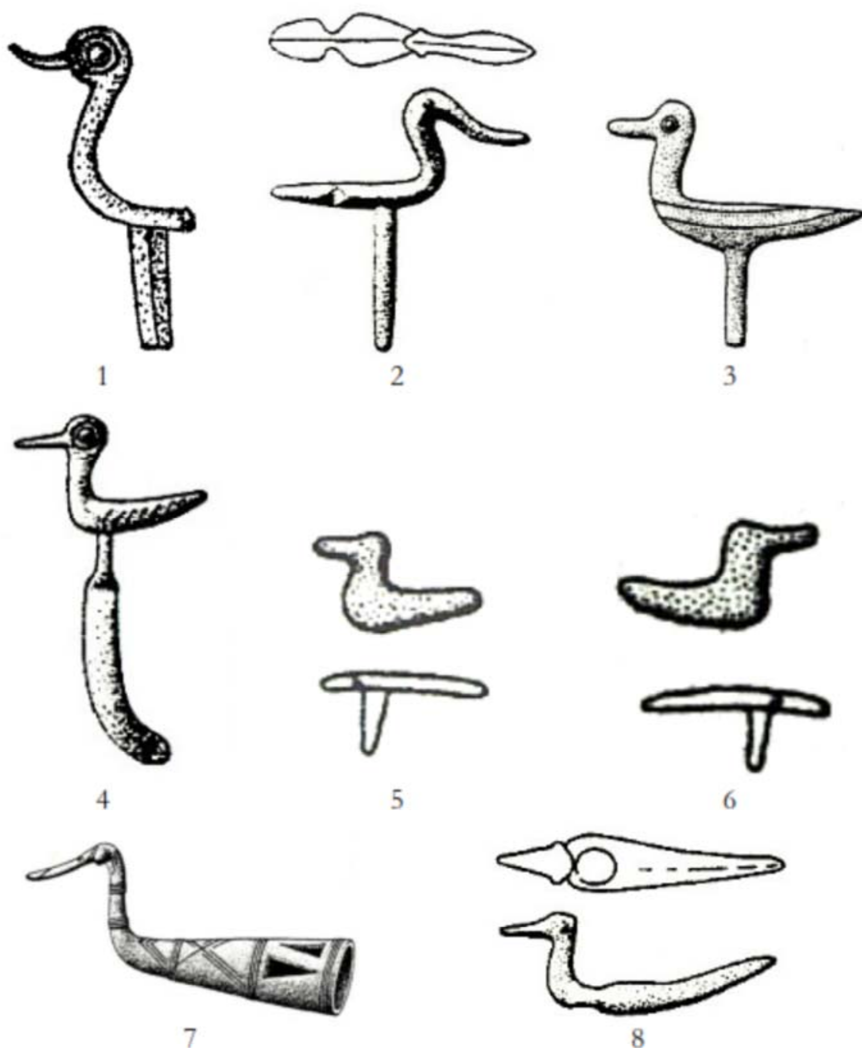

Fig. 7. Reprezentări ornitomorfe ale epocii bronzului din Europa Centrală.
1. Guşteriţa (*apud* Petrescu-Dîmboviţa 1977, pl. 160/1-2); 2. Nagydém; 3. Inn bei Töging; 4. Staudach; 5-6. Hart; 7. Zsujta; 8. Hader (*apud* Müller-Karpe 1980, III, Taf. 379/B4; 412/H; 421/K9; 420 /1-2, 24; 378/10; 421/C1)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

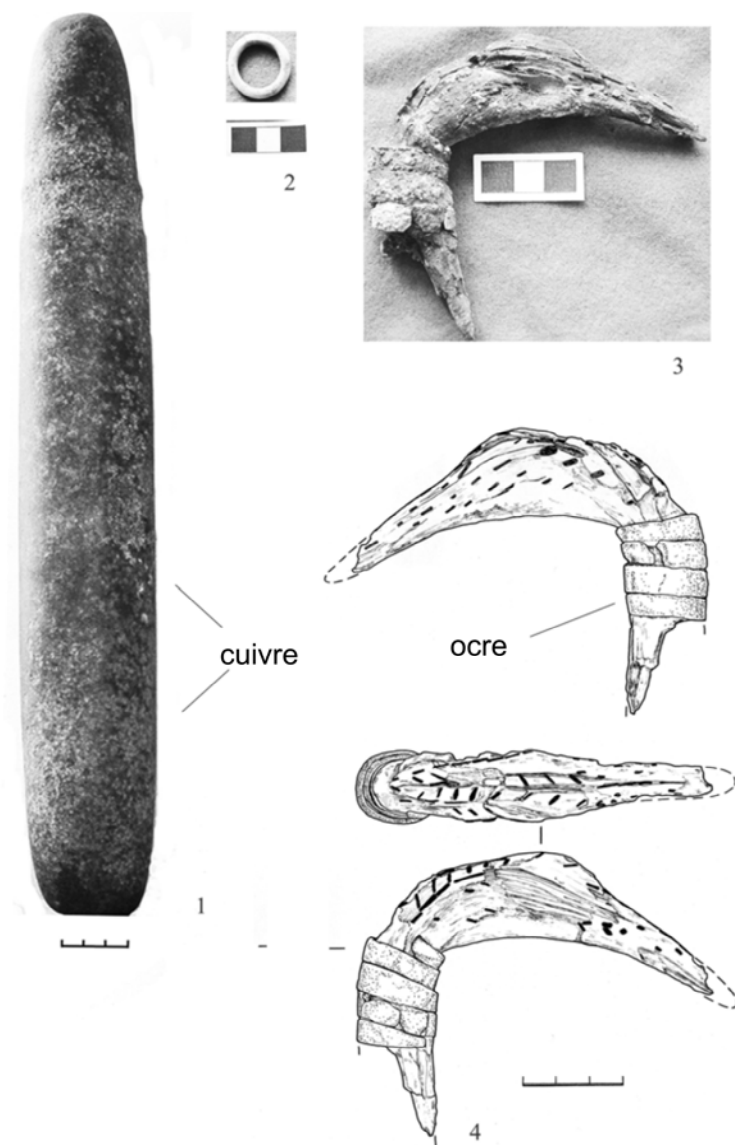

Fig. 8. Necropola tumulară de la Rjabičev. Inventarul mormântului nr. 5 din tumulul 3: 1 - sceptru de piatră; 2 - inel de os; 3-4 - baston-sceptru de lemn, cu capătul în formă de cap de pasăre
(*apud* Korenevskij, Žerebilov, Parusimov 2008, 208)

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro